

Галузі
та окремі інститути
міжнародного права

Андрій Пазюк

Питання міжнародного інформаційного права: предмет, завдання та принципи

Стаття присвячується таким актуальним питанням міжнародного інформаційного права, як його предмет, завдання та принципи. Досліджується роль міжнародного права як регулятора міжнародних інформаційних відносин.

The paper is devoted to the contemporary issues of the international information law such as its subject, tasks and principles. The regulatory role of the international law in the field of international information relations is analyzed.

Міжнародне інформаційне право – це відносно «нова» галузь міжнародного права, оскільки потреба в нормах, які б регулювали діяльність щодо використання інфокомунікацій, значною мірою зросла з появою можливостей для масової транскордонної передачі інформації, а саме електронних інфокомунікацій в останні два десятиліття. Хоча зародження міжнародно-правового забезпечення транскордонної передачі інформації відбувалось впродовж не одного століття (наприклад, ще у XV ст. у період колонізації Нового світу Іспанією теологом Франческо де Віторія використовувалась доктрина *jus communicationis* що, виправдовувала присутність колонізаторів на чужих землях, під приводом т.зв. «природного спілкування»), найбільш активного розвитку ця галузь зазнає саме у теперішній час [1].

У зв'язку із зазначеними тенденціями постають актуальними питання щодо предмету та завдань, що має виконувати міжнародне право для врегулювання транскордонних інформаційних відносин. Серед найбільш актуальних та політично забарвлених, – питання, пов'язані з інтернетом як глобальною інфокомунікаційною мережею та «цифровим довкіллям» сучасного людського життя.

Зазначеним питанням приділяється все більше уваги у правовій науці, у тому числі з погляду міжнародно-правової доктрини, адже правові відносини з стосовно транскордонних інфокомунікацій неминуче виходять за рамки національних юрисдикцій.

У вітчизняній правовій науці окремим аспектам цієї проблеми свої дослідження присвячують О. А. Баранов, І. Л. Бачило, В. Н. Лопатін, М. А. Федотов, О. А. Городов, І. М. Забара, Ю. М. Колосов, В. А. Копылов, І. І. Лукашук, А. І. Марущак, М. М. Рассолов, В. С. Цымбалюк, В. Д. Павловский, В. В. Грищенко, К. С. Шабхазян та інші [2]. Разом з тим, питання міжнародно-правового характеру щодо визначення предмету та завдань саме міжнародного права у регулюванні транскордонних інфокомунікацій не можна вважати повністю дослідженими.

Існуючий у теорії поділ «сфер впливу» національного і міжнародного права все більше розмивається в неоднорідному, мінливому та перехресному середовищі правових режимів окремих видів інформації та інформаційної активності (діяльності). Виникає не одне, а безліч правових питань юрисдикційного, матеріального і процесуального характеру. Слід зазначити, що інформаційна сфера як система суспільних інформаційних відносин, що здійснюються суб'єктами права незалежно від відстаней між ними і національних кордонів за допомогою глобальної інформаційної інфраструктури, історично сформувалася і продовжує розвиватися на наднаціональній основі. Саме тому вона не може регулюватися виключно внутрішньодержавним правом однієї або декількох країн.

Ще в 1974 р., в радянський період, Ю. М. Колосов зазначав: «навіть інформація, яка поширюється державою серед свого населення, іноді може впливати на міжнародні відносини і внаслідок цього не завжди є суто внутрішньою справою цієї держави» [3]. З того часу актуальність міжнародно-правового регулювання інформаційних відносин зросла не на один порядок. Сучасні стрімкі темпи розвитку інформаційно-комунікацій-

УДК 341.01

ПАЗЮК Андрій Валерійович

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права
Інститут міжнародних відносин Київський національний університет імені
Тараса Шевченка.

© А. Пазюк, 2013

них технологій як технологічного базису транскордонних інформаційних відносин кидають виклики міжнародному праву як інструменту міжнародної співпраці та світового розвитку у широкому цивілізаційному розумінні. Постає питання про роль та завдання міжнародного права в сучасну «цифрову добу». Зазначеним актуальним питанням присвячується ця стаття.

Загальновизнано, що право не є виключним регулятором в інформаційній сфері. Поряд з внутрішньодержавними та міжнародно-правовими механізмами упорядкування суспільних відносин досить поширеним інструментом є також саморегуляція у вигляді загальновизнаних норм поведінки учасників інформаційних процесів, так званого «нетикету» (англ. *netiquette*, скор. від *network etiquette*), правил мережевого етикету [4]. Іншим засобом управління поведінкою учасників суспільних інформаційних відносин є технічні норми, що упорядковують активність суб'єктів інформаційної сфери за допомогою т. зв. «коду» (англ. *code*) або архітектури. Вказаному аспекту приділяється досить велика увага в сучасних дослідженнях, присвячених взаємодії соціального і технологічного регулювання поведінки учасників інфокомунікацій [5].

Вчені відзначають такі чотири основні види регуляторів поведінки людини в повсякденному житті як закон, соціальні норми, ринок та архітектура. При цьому існують такі основні підходи до регулювання електронно-цифрового простору: а) традиційний етатичний підхід, відповідно до якого основні функції з регулювання інтернету та діяльності в сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) виконуються державою; б) підхід *laissez faire* (фр. «невтручання»), згідно з яким інтернет і діяльність у сфері ІКТ – це новий соціальний рубіж, де традиційні норми не підходять і не застосовні і де, навпаки, на практиці запанували «мантри» саморегулювання і самоврядування, і, нарешті, в) інтернаціоналістська позиція. Остання, ґрунтується на глобальній і взаємозалежній природі інтернету, і визначає роль міжнародного права в регулюванні відповідних відносин як ключову [6].

Досліджуючи роль міжнародного права в регулюванні інформаційних відносин, слід враховувати системний, але децентралізований характер правових відносин в інформаційному середовищі. Сформульоване Ю. М. Колосовим положення про наявність двох основних предметів міжнародно-правового регулювання в інформаційній сфері – поширення інформації, а також діяльності засобів масової інформації, на наш погляд, вимагає актуалізації. Сучасну складну систему інформаційних відносин, які виникають і реалізуються в глобальній інформаційній сфері, неможливо обмежувати виключно відносинами, пов'язаними з діяльністю засобів масової інформації. Адже засоби масової інформації в традиційному їх розумінні є одним із суб'єктів інформаційної діяльності, учасником т. н. «медійної екосистеми» (англ. *media ecosystem*). Наведене «екологічне» розуміння взаємозв'язку між учасниками інформаційних процесів ще більше підкреслює наднаціональний характер сучасної інформаційної сфери, яка не обмежується національними кордонами, та необхідність її міжнародно-правового регулювання. Створене поєднанням комп'ютерів, мереж і інфокомунікаційних технологій як індивідуального, так і масового характеру мультимедійне середовище надало людині можливості перетворитися зі споживача інфокомунікаційного продукту в його творця і комунікатора. Особливо це стало помітним після появи інтерактивних пристосувань для індивідуальної багатоцільової комунікації в інтернеті незалежно від національних кордонів. Зазначені міжнародні інформаційні відносини також виступають об'єктом міжнародно-правового регулювання у зв'язку з тим, що носять наднаціональний характер, існують між суб'єктами права, які здійснюють інформаційну транскордонну діяльність, фізично знаходячись у різних національних юрисдикціях.

У силу того факту, що міжнародне інформаційне право є комплексною галуззю міжнародного публічного права, його структура відображає зазначену особливість. До складу МІП входять правові норми і інститути базових і суміжних галузей міжнародного права, об'єднані загальним предметом правового регулювання – міжнародно-правовими інформаційними відносинами. Існуючу сукупність міжнародно-правових норм в інформаційній сфері можна розподілити на підгалузі (інститути), зумовлені специфікою інформаційних відносин – безпосередньо інформаційних, пов'язаних з внутрішнім інформаційним змістом, іншими словами «контентом» (англ. *content* – зміст, наповнення), та інформаційно-інфраструктурних, що забезпечують обіг інформаційних ресурсів, інфокомунікацію. Перша група міжнародно-правових норм має своїм завданням регулювання інформаційного обміну незалежно від застосовуваних комунікаційних засобів. Зокрема, це норми, що стосуються забезпечення свободи інформації як фундаментальної основи демократичного суспільства та обмеження поширення незаконної інформації; міжнародно-правового режиму безперешкодної транскордонної передачі персональних даних; забезпечення інформаційного розмаїття, міжкультурної інфокомунікації. Здебільшого поширення в цьому напрямку міжнародно-правового регулювання набули принципи вільного (безперешкодного) поширення інформації через кордони (Ст. 19 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, 1966; Ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, 1950); санкціонування державами масової передачі інформації за допомогою електрозв'язку всередині внутрішньодержавного інформаційного простору (Преамбула Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку, 1992); контролю держав над інформаційним змістом (контентом) та обмеження поширення забороненої в міжнародному праві інформації, такої як про-

паганди війни (п.1 Ст. 20 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, 1966); підбурювання до геноциду (Ст. 3 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, 1948) або вчинення інших злочинів проти людства (Додатковий протокол до Європейської Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, 2003); виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства (п. 2 Ст. 20 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, 1966); дитяча порнографія (Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, 2000; Ст. 9 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, 2001); підбурювання до вчинення терористичного злочину (Ст. 5 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, 2005) тощо.

Друга група включає норми, що визначають і регулюють міжнародне співробітництво у сфері електрозв'язку, мовлення та в цілому використання та підтримання функціонування глобальної інформаційної інфраструктури. До цієї підгалузі можна віднести норми, що визначають інституціональний механізм регулювання електрозв'язку, міжнародно-правовий режим використання обмежених інформаційно-комунікаційних ресурсів, таких як частотний спектр, геостаціонарна орбіта, номерний ресурс, адресний простір в інтернеті тощо. У цьому секторі застосовуються принципи *раціонального, рівноправного, ефективного та економічного використання обмежених інфокомунікаційних ресурсів* (Ст. 44 п. 196 2 Статуту міжнародного союзу електрозв'язку, 1992), *подолання відставання окремих регіонів, країн та груп населення в розвитку інформаційного суспільства* (подолання цифрового розриву / *digital divide*) (п. 10 Женевської декларації принципів Всесвітнього Саміту Інформаційного Суспільства, 2003; Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства, 2000), а також *міжнародного співробітництва та економічного і соціального розвитку народів за допомогою ефективно діючого електрозв'язку* (Преамбула Статуту Міжнародного союзу електрозв'язку, 1992) та *міжнародної взаємодопомоги*, зокрема у випадках використання ІКТ для подолання наслідків стихійних лих (Конвенція Тампере про надання телекомунікаційних ресурсів для полегшення наслідків стихійних лих та здійснення операцій з надання допомоги, 1998).

Особливу групу норм міжнародного інформаційного права складають охоронні та забезпечувальні норми, покликані *підтримати кібер-стабільність і кібер-мир*. Цьому завданню міжнародно-правового регулювання в інформаційній сфері кореспондують відповідні приписи, що містяться в Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність (2001), Резолюціях ГА ООН «Створення глобальної культури кібербезпеки і захист найважливіших інформаційних структур» №57/239 (2002), № 58/199 (2003), № 64/211 (2009), Декларації Еріче про принципи кібер-стабільності та кібер-миру (2009), Глобальній програмі кібербезпеки Міжнародного союзу електрозв'язку (2007) тощо.

Проведений аналіз вищезазначених теоретичних напрацювань та емпіричного матеріалу, що міститься у згаданих міжнародно-правових джерелах, дозволяє дійти таких висновків:

- предмет, завдання і принципи міжнародно-правового регулювання в інформаційній сфері на сьогоднішній день є достатньо чітко визначеними в джерелах міжнародного права, що свідчить про становлення міжнародного інформаційного права як галузі сучасного міжнародного права;
- міжнародне інформаційне право – комплексна галузь міжнародного права, норми якої регулюють міжнародно-правові відносини, що здійснюються в інформаційній сфері;
- міжнародно-правові відносини, що здійснюються в інформаційній сфері, як об'єкт міжнародного інформаційного права включають в себе три основні групи відносин між суб'єктами міжнародного права, що умовно розподіляються за специфічними предметами регулювання: 1) відносини стосовно встановлення на міжнародно-правовому рівні рамок для внутрішньодержавних правових режимів провадження інформаційної діяльності суб'єктів внутрішньодержавного права щодо створення, використання, поширення та будь-якого іншого оброблення інформації; 2) відносини на міждержавному рівні стосовно використання інфокомунікаційних ресурсів (частотний спектр, геостаціонарна орбіта, номерний ресурс, адресний простір тощо); 3) міжнародно-правові відносини з приводу виконання державами охоронних та забезпечувальних функцій в інформаційній сфері, міжнародного співробітництва з питань боротьби із кіберзлочинністю, протидії інформаційній агресії, підтримання кібер-стабільності та кібер-миру.

Здобуті результати не є остаточними, потребують подальшого ґрунтовного опрацювання та розширення дослідження, зокрема питань галузевих принципів міжнародного інформаційного права, що виходить за рамки формату цієї статті та буде розкритися в наступних публікаціях.

1. Задорожний А. В., Пазюк А. В. Международное информационное право. Учебное пособие: Том 1 / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт международных отношений. – К. : ЧП «Фенікс», 2013. – 854 с. – (Библиотека кафедры международного права).
2. Массовая информация и международное право / Колосов Ю. М. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 168 с.
3. Баранов О. А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. – К.: Видавничий дім «СофтПрес», 2005; Информационный суверенитет или информационная безопасность // Нац. безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 70 – 76; Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право: Учебник. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – С. 97; Городов О. А. Основы информационного права России. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003; Забара І. М. Правове регулювання обміну інформацією в діяльності міжнародних організацій системи ООН // Український часопис міжнародного права. – № 1/2012. – С. 113-120, Категорія інформації в міжнародному праві: до питання визначення // Український часопис міжнародного права. – № 3/2012. – С. 51-56; Лукашук И.И. Теория информации и международно-правовое регулирование // Вестник Киевского университета. Серия Международные отношения и международное право. – 1978. – Вып. 7 – С. 6-14.; Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2007. – С. 91 – 93; Рассолов М.М. Информационное право: анализ и решение практических задач. – М., 1998; Информационное право: Учебное пособие. – М., 1999. – С. 24 – 26; Массовая информация и международное право / Колосов Ю. М. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 168 с.; Колосов Ю. М. Международное сотрудничество в области массовой информации // Советское государство и право. – М. : Наука, 1978, № 2. – С. 31 – 39; Новый международный информационный порядок и проблема поддержания мира / Ю. М. Колосов, Б. А Цепов. – М. : Глав. ред. изд. для заруб. стран изд-ва Наука, 1983. – 69 с.; Копылов В. А. Информационное право : Учебник. – М. : Юристъ, 2005. – С. 85 – 86; Основы інформаційного права України: Навч. Посіб. / В. С. Цимбалюк, В.Д. Павловський, В. В. Грищенко та ін; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. – К. : Знання, 2004. – С.31 – 56; Шахбазян К. С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. , 2009. – 19 с.
4. Netiquette Guidelines / Network Working Group, S. Hambridge : Request For Comments : 1855. – October, 1995 [Electronic resource]. – Access mode : <http://tools.ietf.org/html/rfc1855>.
5. Lessig L. The Law of the Horse : What Cyberlaw might teach // Harvard Law Review. – 1999. – V. 113. – P. 501 – 549; Code and Other Laws of Cyberspace. – New York, 1999; Rundle Mary. Beyond Internet Governance : The Emerging International Framework for Governing the Networked World / The Berkman Center for Internet & Society Research Publication Series. – Research Publication № 2005-16; Christoph Engel. Gemeinschaftsguter : Recht, Politik und Okonomie / Preprints aus der Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsguter. – Bonn, 2002; Joel R. Reidenberg. Lex Informatica. The Formulation of Information Policy Rules through Technology // Texas Law Review. – 1998. – V. 76. – P. 553 – 593; Paul Schiff Berman. Cyberspace and the State–Action Debate. The Cultural Value of Applying Constitutional Norms to 'Private' Regulation // University of Colorado Law Review. – 2000. – P. 1263 – 1310; Neil Weinstock Netanel. Cyberspace 2.0 // Texas Law Review. – 2000. – V. 79. – P. 447 – 49; Serena Syme, L.Jean Camp. Code as Governance, The Governance of Code [Electronic resource]. – Access mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=297154; Lawrence B. Solum, Minn Chung. The Layers Principle : Internet Architecture and the Law University of San Diego School of Law [Electronic source] // Public Law and Legal Theory. – June 2003. – Access mode : <http://ssrn.com/abstract=416263>.
6. Mayer-Schonberger Victor. The Shape of Governance : Analysing the World Internet Regulation // Virginia Journal of International Law. – 2002. – Vol. 43.

Summary

International information law as a separate branch of International Law is on its formation stage of development subject to the increased demand of transfrontier information relations (electronic communications) regulation. It requires the evaluation of the role and tasks of International law norms as a regulator of such relations.

As we can see the global information infrastructure based on the internet by its nature diffuses over the national borders and could not be as an exclusive subject of national rules. The modern media ecosystem includes both public and private actors with own tasks and regulatory powers in the information sphere. Nevertheless the public tasks performed by states could not be diminished but coordinated at international level. The role of International law could be reestablished as transnational framework regulator and enforcer.

The main public tasks of the regulation at international level should include subjects such as illegal content suppression, information resources global management and critical information infrastructure protection.

The International law resources in the information field evaluation shows the core principles in the mentioned subjects of public regulations at international level. Further research of the principles will provide with more detailed and comprehensive results.